

**ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
кандидат історичних
наук, доцент**

*Дипломатична академія
України
при МЗС України*

**ФОРМУВАННЯ
НОВОЇ МОДЕЛІ
УКРАЇНСЬКО-
РОСІЙСЬКИХ
ВІДНОСИН НА
СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Стаття присвячена новим тенденціям розвитку відносин України і Росії на сучасному етапі, особливостям співробітництва в політиці, економіці і гуманітарній сфері.

В українсько-російському діалозі окреслилась тенденція стабілізації політичних відносин, посилення економічного партнерства, що в середньостроковій перспективі є чітким визначенням поглиблення і розширення російського фактору в Україні.

Зазначена тема за актуальністю посідає одне з провідних місць серед питань, що стосуються безпеки української держави. Тому проблемі українсько-російських відносин присвячено чимало науково-дослідницьких робіт. Серед них, перш за все, слід виокремити монографію авторського колективу провідних українських вчених і політиків – "Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива" (К., 2003), ряд статей українських науковців і експертів у таких виданнях, як "Стратегічна панорама", "Віче", "Нова політика" тощо.

Відаючи належне рівню і ґрунтовності згаданих публікацій, можна було б зазначити, що вони, в основному, досліджують початковий період становлення і розвитку українсько-російського співробітництва. Пропонована стаття присвячена формуванню нової парадигми українсько-російських відносин, що характеризується зміною характеристик їх складових і зміцненням силового вектора зовнішньої політики Росії. Саме цю прогалину намагається заповнити автор.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану співробітництва України і Російської Федерації в політичному, економічному і гуманітарному вимірах, а також прогнозуванню вірогідної перспективи їх розвитку.

Зміни складових характеристик відносин наших країн чітко вкладаються в оновлену зовнішньополітичну концепцію РФ, яка спрямована на формування російської держави, як світового центру сили. Стрижневою ланкою політики Росії є силова складова як засіб вирішення проблем тобто оточуючого простору, який віднесено до стратегічних інтересів Росії: тобто простору СНД, а в його складі – України. Цю тезу підтверджує Президент РФ Володимир Путін, який, звертаючись до російського народу 19 грудня 2003 року, охарактеризував зовнішню політику РФ на пострадянському просторі, як експансіоністське посилення ролі і місця російської держави, активне включення в стабілізаційні процеси не тільки в СНД, а й у прилеглі стратегічні регіони.

Оновлена зовнішньополітична концепція РФ спирається на реалізацію наступальної зовнішньої політики і захист геополітичних російських інтересів будь-якими засобами, у т.ч. і військовими. Для зазначеної вище мети Росія має відповідні потужності і можливості, які полягають:

- у наявності політичних і економічних засад для здійснення названого курсу;
- у постійних джерелах надходжень від продажу енергоносіїв за постійно високими світовими цінами;
- у стабільних відносинах з країнами Євросоюзу, який є залежним від російських поставань енергоресурсів;
- у підтримці з боку могутніх азіатських країн, у першу чергу Китаю і Індії, опосередковано й Пакистану (теперішніх і майбутніх учасників Шанхайської організації співробітництва), які обирають консолідацію з Росією на противагу американським гегемоністським устремлінням, що розповсюджуються і на азіатський простір.

Отже, у російській зовнішній політиці вже сьогодні яскраво виявляються тенденції поширення впливу на інші суб'єкти міжнародного політичного і економічного життя. Свою експансію Росія здійснює як воєнними засобами, так і методами політичного і економічного просування у сфери впливу конкурентів. Діалог же з Україною будується, на

переконання Л.Кучми¹ на новому досвіді осмислення глибинної сутності взаємовідносин, змістом яких має бути українсько-російське стратегічне партнерство та добросусідство.

Політичний фактор. Наступальний характер зовнішньої політики Росії підкріплюється значними внутрішньополітичними зрушеннями, економічною стабільністю і зростанням. Російський уряд уперше після падіння СРСР визначив стратегію подальшого зростання економіки країни, розпочавши період тривалого економічного підйому, що характеризується надлишком державного бюджету і початком притоку капіталу. При цьому передбачається подвоїти розмір ВВП Росії протягом десяти років. Позитивними факторами, що сприяють таким планам, є високі ціни на енергоресурси і перш за все на нафту, розгортання вітчизняної промисловості на дешевих енергоносіях, зростання обсягів іноземних і вітчизняних інвестицій тощо.

Поступово стабілізується внутрішньополітична ситуація, яка спирається на сформовану владну (президентську) вертикаль: від законодавчої гілки влади до виконавчої, тобто від російського парламенту – верхньої та нижньої палат, через судову, партійну системи, до системи влади в округах, керованих представниками президента. З метою консолідації провладних політичних сил у країні навколо діючої влади були впроваджені ряд законодавчих актів, у тому числі закон про політичні партії, поправки до закону про громадянство, зміни в системі судочинства тощо. Ряд нововведень зазнала соціальна система: збільшено розміри пенсій, розширено коло пільг, інших соціальних виплат, підвищено заробітну плату працівникам бюджетної сфери.

Отже, з отриманням двох третин голосів у російському парламенті, владні структури спромоглися вирішити декілька внутрішньополітичних задач:

- досягли політичної злагоди між різними гілками влади;
- отримали прямі важелі впливу на формування політичних сил країни, повну нейтралізацію опозиції;
- у результаті остаточного закріплення в російському парламенті влада безперешкодно вирішуватиме всі наявні проблеми, у т.ч. може внести зміни до Конституції Росії (наприклад, щодо виборів президента).

Опосередкованим проявом посилення владної вертикалі стала також ситуація навколо деяких провідних російських компаній (наприклад, ЮКОСА). Зазначимо, що в Росії відбувається переділ власності, поступово формуються дві значні економічні групи – промислова і сировинна (у США вони у свій час оформились у Демократичну і Республіканську партії). Бізнес першої пов'язаний з експортом сировини, а іншої – з промисловими підприємствами, ВПК і високими технологіями. У зв'язку із

зазначеним, привертає увагу ініціатива президента Торгово-промислової палати РФ Є.Примакова, який запропонував законодавчо закріпити перегляд прав власності, придбаної до 1998 року. При цьому в пакеті з цим законом прийняти і ще один – "про передачу всьому суспільству природної ренти, переважна частина якої привласнюється сировинними монополістами". Ідея про те, що частину понадприбутку сировинних магнатів треба направляти на розвиток ВПК і інвестувати в промисловість, щоб відновити російську економіку і позбавитись сировинної залежності від Заходу, часто висловлювалась і раніше (до цього закликав і комуніст, нинішній кандидат у президенти РФ Сергій Глазьев). Російські ЗМІ розцінили "пакт Примакова" як умову, за якою може бути припинена атака російських "силовиків" на олігархів².

З огляду на геополітичні задачі російський політикум формує і *українсько-російські відносини*. Особливу планку тут посідають російські інтереси в Україні, де північний сусід хотів би брати активну участь у політичних процесах, у тому числі і президентських виборах. Підсумком можна розглядати візит В.Путіна до Києва (23-24 січня 2004 р.), який мав на меті не тільки підбиття підсумків завершеного Року Росії в Україні, а й зондування внутрішньополітичної ситуації, визначення тактичних завдань на найближчу перспективу. Подальший розвиток політичних відносин був перенесений на рівень парламентів, від яких залежатиме набуття чинності важливих міждержавних документів. Разом з тим, була продемонстрована зацікавленість Росії "у збереженні нинішнього балансу політичних сил у Києві". Підтверджено, що політика Москви і надалі спиратиметься на власні інтереси щодо активізації на українському напрямку проросійськи налаштованого (або як мінімум лояльного до Кремля) політика. Отже, серед основних важелів російсько-українських відносин є зацікавленість Москви "у збереженні нинішнього балансу політичних сил у Києві"³. Водночас, завершення президентського строку, зміна політичного забарвлення наступника, може повернути маятник на поляризацію російсько-українських відносин. Перший віце-спікер Держдуми РФ Л.Сліска охарактеризувала візит В.Путіна в Україну "остаточним узгодженням позицій" з широкого кола проблем, а російські політичні експерти, як вияв жорсткості в ставленні до Києва. Українська опозиція розглядала цей візит "черговим намаганням добитись нових поступок з боку України на користь Росії", представники опозиційних сил пікетували Посольство РФ в Україні, засуджуючи політику РФ щодо української держави⁴.

Економічний чинник. За рік, що минув, посилилась економічна складова українсько-російських відносин. Тісне переплетення інтересів і взаємодія в галузі економічного співробітництва є об'єктивним вираженням зацікавленості РФ у "процвітанні економіки України"⁵. Зазначи-

мо, що Росія залишається головним торговим партнером України. Обсяг товарообігу в 2003 році склав понад 12,9 мільярдів доларів, що майже на 30% більше, ніж у 2002 році. Стійке щомісячне зростання товарообігу між РФ і Україною відзначалося за рахунок нарощування обсягів експорту (\$6,8 млрд. – 129,2%) і імпорту української продукції в Росію (майже \$3,9 млрд. – 135,4%). Унаслідок переорієнтації країн – нових учасників Євросоюзу (Польщі, Чехії, Угорщини, країн Балтії та ін.), які переглядають торговельні угоди з Україною, можна передбачити, що обсяг українсько-російського товарообороту, який склав у 2002 році близько 30%, збільшиться⁶.

Початок 2004 року розпочався укладенням чергових двосторонніх документів економічної спрямованості, серед яких Міжурядовий протокол про постачання товарів за виробничою кооперацією в 2004 р.; угода щодо врегулювання постачань українського оцинкованого прокату в Росію, яка набувала чинності 1 лютого 2004 р. і діє до 30 листопада 2005 р.; угода про співробітництво між російським ВАТ "ТВЭЛ" та українським НАК "Енергоатом" у галузі ядерної енергетики на 2004 рік.

Україна для Росії є одним з найважливіших торговельно-економічних партнерів і не тільки за обсягами товарообігу, але й за глибиною кооперації між підприємствами і цілими галузями. Домінантна роль Москви, зміцнення ключової ролі *фінансово-промислових груп* на українському ринку є важливим пунктом у парадигмі відносин України і Росії. Звернемося до деяких фактів. ОАТ "Тюменская нефтяная компания - Украина" придбало близько 79% акцій Лисичанського НПЗ. Передбачається, що кількість АЗС, які працюють під логотипом ТНК в Україні, досягне 860. На початку 2001 р. російське ОАТ "АвтоВАЗ-Инвест" придбало за 70 млн. дол. США 68,01% акцій Запорізького алюмінієвого комбінату – єдиного в Україні виробника первинного алюмінію, потужністю близько 100 тис. тонн на рік. На початку 2002 р. підприємство запустило лінію з виробництва литої рулонної заготовки алюмінієвої фольги, потужністю 16 тис. тонн на рік. ОАТ "Український алюміній" – дочірня структура ОАТ "Русский алюминий" – придбало 30% пакет акцій ОАТ "Миколаївський глиноземний завод". У липні 2002 р. ОАТ "Вимм-Билль-Данн" придбало 75% акцій Харківського молочного комбінату за 4,5 млн. дол. На початку 2003 г. комбінат ввів нові виробничі потужності. З останніх значних інвестиційних проектів можна виділити підписання угоди про придбання 57% акцій СП "Український мобільний зв'язок" російським оператором мобільного зв'язку ОАТ МТС⁷. Придбання російським капіталом контрольного пакету акцій провідних українських підприємств деякі експерти розглядають позитивним фактором за умов вкладання коштів у розвиток виробництва, відновлення виробничих потужностей, збільшення робочих місць, дотримання еко-

мо, що Росія залишається головним торговим партнером України. Обсяг товарообігу в 2003 році склав понад 12,9 мільярдів доларів, що майже на 30% більше, ніж у 2002 році. Стійке щомісячне зростання товарообігу між РФ і Україною відзначалося за рахунок нарощування обсягів експорту (\$6,8 млрд. – 129,2%) і імпорту української продукції в Росію (майже \$3,9 млрд. – 135,4%). Унаслідок переорієнтації країн – нових учасників Євросоюзу (Польщі, Чехії, Угорщини, країн Балтії та ін.), які переглядають торговельні угоди з Україною, можна передбачити, що обсяг українсько-російського товарообороту, який склав у 2002 році близько 30%, збільшиться⁶.

Початок 2004 року розпочався укладенням чергових двосторонніх документів економічної спрямованості, серед яких Міжурядовий протокол про постачання товарів за виробничою кооперацією в 2004 р.; угода щодо врегулювання постачань українського оцинкованого прокату в Росію, яка набувала чинності 1 лютого 2004 р. і діє до 30 листопада 2005 р.; угода про співробітництво між російським ВАТ "ТВЭЛ" та українським НАК "Енергоатом" у галузі ядерної енергетики на 2004 рік.

Україна для Росії є одним з найважливіших торговельно-економічних партнерів і не тільки за обсягами товарообігу, але й за глибиною кооперації між підприємствами і цілими галузями. Домінантна роль Москви, зміцнення ключової ролі *фінансово-промислових груп* на українському ринку є важливим пунктом у парадигмі відносин України і Росії. Звернемося до деяких фактів. ОАТ "Тюменская нефтяная компания - Украина" придбало близько 79% акцій Лисичанського НПЗ. Передбачається, що кількість АЗС, які працюють під логотипом ТНК в Україні, досягне 860. На початку 2001 р. російське ОАТ "АвтоВАЗ-Инвест" придбало за 70 млн. дол. США 68,01% акцій Запорізького алюмінієвого комбінату – єдиного в Україні виробника первинного алюмінію, потужністю близько 100 тис. тонн на рік. На початку 2002 р. підприємство запустило лінію з виробництва литої рулонної заготовки алюмінієвої фольги, потужністю 16 тис. тонн на рік. ОАТ "Український алюміній" – дочірня структура ОАТ "Русский алюминий" – придбало 30% пакет акцій ОАТ "Миколаївський глиноземний завод". У липні 2002 р. ОАТ "Вимм-Билль-Данн" придбало 75% акцій Харківського молочного комбінату за 4,5 млн. дол. На початку 2003 г. комбінат ввів нові виробничі потужності. З останніх значних інвестиційних проектів можна виділити підписання угоди про придбання 57% акцій СП "Український мобільний зв'язок" російським оператором мобільного зв'язку ОАТ МТС⁷. Придбання російським капіталом контрольного пакету акцій провідних українських підприємств деякі експерти розглядають позитивним фактором за умов вкладання коштів у розвиток виробництва, відновлення виробничих потужностей, збільшення робочих місць, дотримання еко-

логічних норм тощо. Але коли йдеться про посилення позицій іноземного капіталу саме в стратегічних галузях країни, цей фактор несе в собі загрозу суверенному розвитку держави і викликає занепокоєння.

У рамках двосторонніх відносин спостерігається зміцнення *енергетичної складової*. Характерною ознакою цього є створення Міжнародного газотранспортного консорціуму. Українська сторона продовжує наполягати на участі третіх партнерів у роботі консорціуму. Введення в дію газотранспортного консорціуму дозволить диверсифікувати шляхи експорту російських енергоресурсів на Захід. При цьому залучення "третьої" сторони в становленні ГТК є досить умовним, оскільки німецькі компанії є видатною стороною. Переплетіння стратегічних інтересів навколо парафування угоди щодо передачі ГТК у сферу російського впливу супроводжується певною *кадровою грою серед українських функціонерів*.

У рамках енергопотоків особливе значення має і російсько-українська взаємодія в нафтовій сфері: за 11 місяців 2003 року через Україну поставлено 19,24 млн. тонн нафти. Українська сторона проробляє прийнятний варіант по створенню міжнародного консорціуму з використання нафтопроводу "Одеса-Броди", в якому поза українським, можуть бути зацікавлені уряди Польщі, Азербайджану, Росії, Німеччини та інших країн.

Спостерігається посилення позицій РАО "ЄЕС Росії" в енергетичному просторі нашої країни. Активну політику просування в українському напрямку ведуть російські олігархи, які, посиляючись на "важливі державні замовлення-завдання", захищають національні інтереси Росії в Україні. Відомо, що російська корпорація РАО "ЄЕС Росії" вже контролює 50% енергетики Грузії, 80% енергетики Вірменії. У засоби масової інформації надійшла інформація про боротьбу за купівлю близько 40% пакета акцій ряду українських обленерго ("Чернігів", "Львів", "Полтава", "Прикарпаття", "Сумиобленерго").

За даними джерел Держкоммайна України, майже 80% українських нафтопереробних потужностей, близько 30% українських обленерго та майже всі підприємства кольорової металургії перебувають у руках російських інвесторів. Російським компаніям в Україні належить близько 30% українського ринку молочних продуктів, а також приблизно половина ринків телереклами та мобільного зв'язку. Очевидно, спектр інтересів російських інвесторів торкається нафтової промисловості та електроенергетики, транзитних потоків, сфери послуг, харчової та легкої промисловості⁸.

Інший комплекс питань пов'язаний з нафтотрафіком українською територією. Росія не відмовилась від побудови транспортних шляхів в обхід України. На початку листопада "Транснефть" завершила модернізацію північної гілки нафтопроводу "Дружба", внаслідок чого

російський транзит через Польщу має збільшитись 2004 року на 5 млн. тонн сировини. Паралельно, Росія буде Балтійську трубопровідну систему (БТС), що в обхід України вже качає 30 млн. тонн нафти на рік (це більше, ніж увесь транзит українською територією) і передбачає збільшити її обсяги до 42 млн. тонн у 2004 році. Президент "Транснафти" С.Вайншток за рівнем вразливості проходження трубопроводів поставив Україну в один ряд з Чечнею, вважаючи необхідним оминати ці території⁹.

ЄЕП. Важливим питанням російської політики є залучення України до Єдиного економічного простору. Російський уряд прийняв рішення передати главі держави для внесення на ратифікацію в Держдуму РФ угоду щодо формування Єдиного економічного простору. Інтеграція в ЄЕП є одним із засобів залучення "економічно єдиних" сусідів до єдиного простору з апробацією внутрішніх цін на енергоносії, створенням повноцінної зони вільної торгівлі, єдиними митними тарифами.

Сучасні процеси зовнішнього впливу на українську економіку свідчать про ґрунтовний перехід від *кількісної стратегії охоплення до якісної співпраці з конкретними партнерами*. Зміни характеристик відзначаються:

- захистом російського капіталу на українському ринку, як превентивне забезпечення російських інтересів напередодні президентських виборів;
- вірогідною інтегративністю в Єдиний економічний простір (ЄЕП – "союз чотирьох");
- зміцненням енергетичних важелів контролю над державними енергетичними компаніями;
- збільшенням питомої ваги частки російського капіталу в різних галузях української промисловості;
- абсорбцією фондових ринків, ринків майна.

Інший комплекс питань, що безпосередньо впливає на розвиток українсько-російських відносин, пов'язаний із стратегічним вибором України. Стає очевидним, що з огляду на власні державні інтереси, Російська Федерація зробить усе можливе, щоб дистанціювати самостійну ходу України в напрямку євроатлантичної інтеграції. Реакція Росії на "втрату" країн Балтії, Польщі тощо, позиція представників владного істеблішменту, висловлювання провідних російських політологів чітко сформулювали думку про те, що "подібний варіант" з Україною є неможливим. Отже, євроатлантичний вибір України, який не вписується в російську стратегію зовнішньої політики, буде всіляко заперечуватись. Для цього РФ вживатиме різних заходів – від економічних перешкод до залучення європейських організацій із захисту націй і народностей. При цьому аргументами на користь такої позиції

російською стороною висуваються:

- забезпечення безпеки своїх кордонів від потенційної та вірогідної загрози – просування військ НАТО до кордонів РФ;
- український транзитний простір для російських енергоносіїв, які постачають в Європу;
- український ринок збуту для російської промисловості;
- український ринок продовольства, тобто інтереси російського капіталу, присутнього в Україні.

До *гуманітарного чинника* зовнішньополітичного вектора РФ можна віднести фактор наявності в державах Співдружності етнічного російського населення або співвітчизників. До них РФ відносить всіх причетних російській національній ідеї, чисельність яких сягає 25 млн. осіб, з них – понад 8 млн. осіб проживають в Україні. Тенденційне ставлення РФ до співвітчизників простежується у формуванні відповідної законодавчої бази із закріплення і розширення їхніх прав, у тому числі і нових змінах закону про громадянство. Серед останніх нововведень у цій площині зазначимо прийняття документа – "Закону про поправки до Закону про громадянство", що прийнятий Державною думою Федеральних зборів РФ 17 жовтня, а вищою палатою російського парламенту – Радою Федерації – 29 жовтня 2003 року¹⁰.

Російський закон з поправками значно спрощує порядок отримання російського громадянства колишнім громадянам СРСР, зареєстрованим за місцем проживання в Росії на 1 липня 2002 року, ветеранам Великої Вітчизняної війни, дітям і неієздатним особам, що є іноземними громадянами або особами без громадянства. Крім того, спрощений порядок надання громадянства передбачений також для громадян колишнього СРСР, що здобули середню або вищу освіту у вузах Росії після 1 липня 2002 року, а також для тих, хто не менше трьох років служив за контрактом у російських збройних силах. Цим громадянам не прийде́ться проживати протягом як мінімум п'яти років на території Росії, а також пред'являти довідки про необхідні джерела засобів до існування і складати іспит на володіння російською мовою. На глибоке переконання представників владних структур, російських політиків, цей закон *дозволить залучити в Росію працездатних мігрантів для поліпшення економічної та демографічної ситуації в країні*. У зв'язку з цим нагадаємо, що населення Росії, як і України, невблаганно скорочується і російські вчені й експерти давно шукають шляхи для виправлення ситуації. При цьому найбільш бажаними джерелами поповнення трудових ресурсів, на думку російських дослідників, є працівники з України.

Шляхом перегляду деяких законодавчих положень, подібним досвідом могла б скористатися і Україна – ввести спрощену схему набуття українського громадянства. До згаданого додамо, що Росія, з метою за-

побігання скороченню населення, постановою Верховного суду РФ від 19 листопада 2003 року прийняла рішення продовжити на необмежений термін дію паспортів колишнього Радянського Союзу зразка 1974 року.

За підтримки спеціальних структур РФ (департаментів МЗС Росії, управлінь у регіональних і міських адміністраціях) здійснюється широка програма надання всесторонньої допомоги школам із російською мовою викладання, російськомовним періодичним виданням, іншим російськомовним засобам масової інформації. Пильна увага приділяється громадським організаціям російських співвітчизників за кордоном. При цьому особлива увага надається російській мові, як "феномену міждержавного спілкування". Про необхідність боротьби за розповсюдження і закріплення в країнах СНД російської мови в статусі державної заявляють представники різних владних структур РФ¹¹. Серед прихильників згаданої ідеї розповсюджується вимога про створення всеросійського федерального центру, який би вирішував питання діяльності російської зарубіжної діаспори. Питання захисту російської мови, культури, літератури і самобутніх традицій обговорюються на міжнародних форумах російських співвітчизників.

Гуманітарний фактор ризику в українсько-російських відносинах позначився поступовим поверненням "російськості" в Україну: посиленням позицій російської мови і впливу російської культури, кількісним зростанням російськомовних видань, збільшенням інформаційних годин радіо- і телебачення. Поряд з позитивними наслідками такої політики (відновлення знань про видатних російських письменників, діячів науки і культури), спостерігається певний негатив – витіснення української історії, літератури, культури, а втім і звуження простору розповсюдження української ідеї.

З огляду на фінансові потужності Росії в односторонньому порядку розширюється співпраця в галузі освіти. Хоча підписано взаємну Угоду про створення і функціонування філіалів вищих навчальних закладів Росії на території України і філіалів вищих навчальних закладів України на території Росії, двосторонню Угоду про співробітництво у сфері молодіжної політики, але російські навчальні заклади і науково-дослідні центри переважно відкриваються в Україні, за відсутністю українських філіалів у РФ, з подальшим залученням української молоді на роботу в Росію. Отже, російський етнос в Україні і надалі використовується засобом для просування політичних інтересів північного сусіда України.

Висновки і пропозиції. В умовах зростання взаємозалежності народів і держав у всіх сферах розвитку, неможливо відокремитись від інтеграційних процесів, зміцнення правових, регулюючих начал у міжнародному житті, пов'язаними з модифікованими мотивами і формами експансії. Головними суб'єктами експансії стають не стільки держави,

скільки союзи об'єднаних держав, що ведуть боротьбу один з одним в основному мирними, а не воєнними засобами за залучення в орбіту загального впливу того або іншого інтеграційного об'єднання країн, які ще не визначились з політичною та економічною орієнтацією. Однією з таких країн є українська держава.

З формуванням нової парадигми зовнішньополітичних засад двосторонніх відносин, а також намаганням РФ повернути собі впливові важелі на пострадянському просторі, можна передбачити жорсткий захист національних інтересів Росії по всіх напрямках як двостороннього спілкування Україна – РФ, так і в рамках СНД. Можна передбачити, що й надалі спостерігатиметься боротьба Росії за регіональне лідерство.

Ураховуючи те, що російське керівництво перенесло важелі відповідальності за розвиток двохсторонніх відносин на парламент¹², впливає, що основним середовищем, де розгорнуться дебати і де вирішуватимуться основні проблеми співробітництва України і Росії, стануть депутатські корпуси, від яких залежить ратифікація підписаних документів, тобто юридична основа для дій. Таким чином, планку українсько-російського діалогу піднесено на рівень законодавчої влади.

В українсько-російських відносинах спостерігається формування нових засад діалогу, який набув ознак практицизму і конкретності. У цій площині не виключена поява чергових наступів на стратегічні інтереси України по таких напрямках, як:

- перегляд договірно-правової бази двосторонніх відносин (що вже відбувається з боку Росії в рамках багатосторонніх угод СНД, з яких РФ виходить);
- проблеми встановлення кордонів;
- тиск щодо приватизації (концесії) української енергосистеми;
- російські пропозиції щодо нових приватизаційних угод у промисловості,
- більш жорсткі вимоги щодо повернення Україною боргу РФ;
- тиск щодо постачанням – непостачанням енергоносіїв;
- гіпотетичне згортання роботи українських підприємств, контрольний пакет акцій яких перебуває в руках російського капіталу;
- перегляд домовленостей щодо поставок зерна;
- під гаслом захисту прав співвітчизників, вимоги надання статусу другої офіційної російській мові в Україні;
- використання теми захисту прав співвітчизників за кордоном приводом втручання у внутрішні справи України;
- використання погіршення соціально-економічної ситуації в Україні для залучення українських громадян у Росію із наданням російського громадянства за полегшеною схемою;
- не виключені провокації на етнічному і релігійному ґрунті тощо.

У відповідь Україна також має певні важелі протистояння: перегляд угод щодо Чорноморського флоту, відмова в довгостроковій оренді баз у м. Севастополі та в Криму, загрози як транзитна держава для перекачування російських нафти і газу в Європу (доти, поки Росія не переорієнтувалася повністю на інші напрямки доставки енергоносіїв) тощо.

Зрозуміло, що такі варіанти або сценарії розвитку відносин заведуть обидві країни в глухий кут, що не відповідає стратегічним інтересам двох держав. Але привертає увагу те, що подібні загрози, хоча й гіпотетичні, досить часто згадують політики з двох боків кордону.

Попри все, будь-яка конфронтація з Росією для України є небезпечною і неприпустимою, як з огляду на глибоку економічну взаємозалежність обох країн, внутрішньополітичну нестабільність української держави, так і нечіткою позицією провідних зарубіжних партнерів. Але слід визнати, що політика балансування між двома центрами сили (Росією і США) пішла в минуле. Час Україні визначитись і визначити державні пріоритети. Орієнтація на США в справі протистояння російському тискові вбачається не результативною. Іракська проблема поглиблюється, США не в змозі самостійно розв'язати її. Можна передбачити, що ситуація складатиметься не на користь американським планам в Іраку. Вже сьогодні простежується з боку США пошук компромісів з ЄС і Росією в іракському питанні. Не виключено, що країни, незважаючи на проблемні питання, перед глобальними викликами скоріше знайдуть спільну мову (у геополітичному вимірі – це і тероризм, і питання "китайської загрози" тощо). Отже, *тенденції відносин США – Росія не можуть залишати України ілюзій щодо межі "захисту" України від російських "посягань"*.

Не на користь Україні складається і ситуація у відносинах Євросоюзу і Росії, де обидві сторони скоріше визначаться в розвитку спільного єдиного економічного простору, концепція якого впритул розробляється, і де б нашій державі не завадило б взяти активну участь. В європейському вимірі російське партнерство для України – транзит енергоносіїв українською територією, спільні проекти в рамках євроінтеграції тощо, – є визначальним і віддавати його на відкуп тимчасовим вигодам є недалекоглядним і програшним.

У ситуації, що складається в українсько-російських відносинах, необхідно працювати на випередження російської сторони в прийнятті необхідних Україні рішень і запроваджувати відповідні заходи щодо вразливих ланок українсько-російських протиріч.

Ретроспективний огляд сучасного стану двосторонніх відносин дає підстави передбачити, що обом країнам вдалося, в основному, подолати політичні і економічні проблеми взаємодії, визначити пріоритетні галузі економічної інтеграції, окреслити конкретні проекти та їх виконавців.

Україна розглядає співпрацю з Росією одним з найважливіших механізмів досягнення стратегічної мети (європейської інтеграції), передусім в економічній та у сфері регіонального співробітництва, намагаючись створити дієздатну модель стійкої кооперації економік. Російська сторона блокує згадані наміри з огляду на стратегічні інтереси регіонального лідера. Певне занепокоєння надають російській стороні й успіхи української держави в подоланні економічної кризи. Виступаючи 26 січня ц.р. на нараді з членами Кабінету Міністрів у Кремлі, В.Путін відзначив високий рівень розвитку економіки України, підкресливши, що "економічному блоку уряду буде доцільно проаналізувати те, що відбувається в економіці України, враховуючи наші коопераційні зв'язки".

Міркування про те, що проблеми двосторонніх відносин переважно подолані, пов'язане з прикордонними і територіальними питаннями, шляхи вирішення яких у деяких випадках були далекими від толерантності і взаєморозуміння, від цивілізованого діалогу і, певною мірою, компетентності. Слід віддати належне північному партнеру України, який чітко сформулював свої інтереси і впроваджує їх у практичну площину. При цьому, Росія демонструє цілеспрямованість і наполегливість, далекі від ілюзорності і романтизму, що були характерними для політичних кроків початку 90-х років. Російська політика, на відміну від української, наступальна і прогнозована. Україна ж у цьому діалозі виступає реципієнтом, а не впроваджувачем власних ідей. Українській позиції в питаннях співробітництва з РФ досить часто бракує наполегливості і впевненості в правильності прийнятих рішень, відвертого, навіть егоїстичного захисту саме українських інтересів.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Стенограма виступу Президента України Леоніда Кучми на урочистій церемонії закриття Року Росії в Україні. Київ, 23 січня 2004 року. – www.president.gov.ua.
- ² Газета "Известия". – 2003. – 15 листопада.
- ³ Президент України Леонід Кучма і Президент Росії Володимир Путін провели спільну прес-конференцію за результатами переговорів. Київ. 23 січня 2004 року. – www.president.gov.ua; Ответы на вопросы российских и украинских СМИ. 23 января 2004 года. Киев. – <http://www.kremlin.ru>.
- ⁴ <http://news.bbc.co.uk>: 2004/01/23. Лідер Народного Руху України, один з керівників фракції "Наша Україна", глава парламентського комітету з питань європейської інтеграції Б.Тарасюк; Выступление Президента РФ В.Путина во время посещения Киево-Печерской Лавры. 24 января 2004 года. Киев. – <http://www.kremlin.ru>; Независимая газета. – 2004. – 26 січня.
- ⁵ Выступление Президента РФ В.Путина на торжественной